



COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS
COMMISSAIRE AUX DROITS DE L'HOMME



Strasbourg, 29 Temmuz 2009

CommDH/IssuePaper(2009)2
Orijinal metin: İngilizce

İNSAN HAKLARI VE CİNSİYET KİMLİĞİ

İçindekiler

Giriş	3
Uluslararası İnsan Hakları Hukuku	4
Özgül insan hakları meseleleri	6
Avrupa Konseyi üyesi devletlerde bir ayrımcılık temeli olarak cinsiyet kimliği	6
Tercih edilen cinsiyetin yasal olarak tanınması	7
Cinsiyet ve isim değişikliğinin koşulları	7
Aile hayatıyla ilgili sonuçlar	9
Sağlık hizmetlerine erişim	9
Emek piyasasına erişim	12
Trans bireylere yönelik transfobi ve şiddet	13
Trans sığınmacı ve göçmenler	15
İyi uygulamalar	16
Avrupa Konseyi üyesi Devletlere Tavsiyeler	18

İnsan Hakları Komiseri ‘ nın Tematik Raporları

Tematik raporlar İnsan Hakları Komiserliği tarafından, güncel ve önemli bir insan hakları meselesine ilişkin tartışmaya ya da daha fazla düşünmeye katkı sağlama amacıyla hazırlanır ve yayınlanır. Bu uzman raporlarındaki tüm fikirler Komiserlik’in tavrını yansıtmak zorunda değildir. Tematik raporlara Komiserliğin internet sitesinden ulaşılabilir: www.commissioner.coe.int

I. Giriş

Cinsiyet kimliği yaşamın en temel öğelerinden biridir. Bir kişinin cinsiyeti genellikle doğumda belirlenir ve o noktadan itibaren toplumsal ve yasal bir gerçeklik haline gelir. Ancak, insanların sayıca görece küçük bir bölümü, doğumda belirlenmiş cinsiyete mensup olmakla ilgili sorun yaşar. Bu, bedenleri hem eril hem de dişil fizyolojiyi (ya da bunların belli unsurlarını) ve bazen de bunların genital anatomilerini barındıran interseks kişiler için de geçerli olabilir. Kimileri içinse kendileriyle ilgili içkin (fıtrî) algıları, doğumda kendilerine aranan cinsiyetle uyum içinde olmadığı için sorunlar doğar. Bu kişiler 'trans' (transgender) ya da 'transseksüel' olarak adlandırılır. Bu rapor bu insan grubuyla ilgilidir.

Trans kişilerin karşılaştığı sorunlar ciddi ve çoğu kez yalnızca bu gruba özgü olmasına karşın, insan hakları durumları uzun süre gözardı ve ihmal edilmiştir. Trans kişiler yoğun ayrımcılık, tahammülsüzlük ve düpedüz şiddet görüyor. Yaşama hakkı, fiziksel bütünlük hakkı ve sağlık hakkı dâhil olmak üzere temel insan hakları ihlâl ediliyor.

Trans bireylerin sayısı az olsa da trans cemaatinin kendi içinde büyük çeşitlilik barındırdığını belirtmek gerekir. Ameliyat öncesi ve sonrası transseksüel bireyleri içerdiği gibi ameliyat olmamayı seçen ya da ameliyata erişimi olmayan kişileri de kapsar. Kendilerini dişilden erile ya da erilden dişile trans bireyler olarak tanımlayabilirler; ameliyat ya da hormon tedavisi olmuş ya da olmamış olabilirler. Cemaat, cross-dresser'ları (diğer cinsiyetin giysilerini giyen), transvestitleri ve mevcut dar 'eril' ve 'dişil' kategorilerine uymayan diğer kişileri de içine alır. Görünüşe göre birçok hukukî çerçeve yalnızca transseksüel kişilere değinip, cemaatin belirleyici bir kısmını dışarıda bırakıyor.

Cinsiyet kimliği kavramını anlayabilmek için 'cinsiyet' ve 'toplumsal cinsiyet' kavramlarını birbirinden ayırmak önemli. 'Cinsiyet' birincil olarak kadınlarla erkekler arasındaki biyolojik farklara dairken 'toplumsal cinsiyet', biyolojik unsura ek olarak toplumsal cinsiyetler arası farkların toplumsal yönünü de içerir.

'Cinsiyet kimliği' kavramı bize, bir bebeğin doğumda belirlenen cinsiyetinin, çocuk büyüdüğünde geliştirdiği içkin cinsiyet kimliğiyle uyumlayabileceğini anlama fırsatı sunar. Her insanın toplumsal cinsiyete ilişkin derinden hissettiği içsel ve bireysel deneyimine işaret eder (ki bu, doğumda atanan cinsiyetle uyuşabilir ya da uyuşmayabilir) ve kişisel beden algısı ve giyim kuşam, konuşma ve ayırt edici davranışlar gibi diğer cinsiyet ifade biçimlerini (yani 'cinsiyet ifadesi') içerir¹. Yasal olarak erkek ya da kadın olarak tanımlanan çoğu insanın bununla uyuşan şekilde eril ya da dişil cinsiyet kimliği olur. Ancak trans bireyler bu ilintili cinsiyet kimliğini geliştirmezler ve yasal, toplumsal ve fiziksel durumlarını (ya bunların bir kısmını) cinsiyet kimlikleriyle uyuşacak şekilde değiştirmek isteyebilirler. Bedensel görünüş ya da işlevin giysi, tıbbî müdahale, ameliyat ya da başka yollarla değiştirilmesi çoğu zaman trans bireylerin cinsiyetle ilgili kişisel deneyimlerinin bir parçasıdır.

Hem cinsiyet kimliği kavramı hem de gündelik hayatta kullanılan cinsiyet ifadeleri, trans kimselerin karşı karşıya kaldığı insan hakları sorunlarını anlamada önemli unsurlardır. Avrupa Konseyi üyesi devletlerdeki bazı hukukî çerçeveler ne yazık ki cinsiyet kimliğini "cinsel yönelim" adı altında sınıflandırır, oysa bu doğru değildir çünkü cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği iki ayrı kavramdır. Cinsel yönelim, bir insanın başka bir cinsiyetten, aynı cinsiyetten ya da birden fazla cinsiyetten bireylere yönelik (karşıcinsellik (heteroseksüellik), eşcinsellik ve biseksüellik) derin duygusal, şefkate dayalı, cinsel çekim duyma ve onlarla yakın, cinsel içerikli ilişkiler kurabilme yetisi olarak anlaşılmalıdır.² Buna ek olarak uluslararası ve ulusal birçok tıbbî sınıflandırma trans kimselere aklî bozukluk tanısını dayatmaktadır. Bu tip bir tanı, trans kişilerin insan haklarından bütünüyle yararlanmasına engel oluşturabilir, özellikle de hukukî ehliyetlerini ya da tıbbî tedavi seçeneklerini kısıtlayacak şekilde uygulanırsa.

Herkesin insan haklarını korumanın zor tarafı, tutarlı bir insan hakları yaklaşımı uygulamak ve hiçbir insan grubunu dışarıda bırakmamaktır. Pek çok trans bireyin gerek yasal güvenceler düzeyinde, gerekse gündelik hayatta temel haklarından tam olarak yararlanamadığı aşikârdır. Bu yüzden durumlarına daha yakından bakmaya ihtiyaç vardır. Bu Tematik Rapor, trans insan haklarına ilişkin

¹ Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nun Uygulaması üzerine Yogyakarta İlkeleri'nde Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği'yle ilgili kullanılan tanıma www.yogyakartaprinciples.org adresinden erişilebilir.

² a.g.e.

tartışmayı sürdürme ve trans kimseler tarafından yaşanan sorunların daha geniş biçimde bilinmesini sağlama amacı taşır.³ Rapor, trans kişilerin haklarını korumak için uygulanması gereken uluslararası insan hakları çerçevesini özetler. Bir sonraki bölümde, trans kimselere yönelik ayrımcılık, tahammülsüzlük ve şiddeti de içeren temel insan hakları meselelerini tanımlar. Rapor, iyi uygulama örnekleri ve Avrupa Konseyi üyesi devletlere bir dizi tavsiyeyle son bulur.

Bu raporun düzenlenmesinin önündeki bir engel, konuyla ilgili veri, araştırma ve rapor eksikliğiydi. Bulunabilen sınırlı veri de çoğu kez Avrupa Birliği üyesi devletlerden sözediyor. Diğer ülkelere ilişkin veri eksikliği, daha fazla araştırma ve veri toplamaya duyulan ihtiyacı gösteriyor. İnsan Hakları Komiserliği bu nedenle homofobi, transfobi, ve cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılığın durumu hakkında Avrupa Birliği üyesi olmayan ülkeler de dâhil olmak üzere tüm Avrupa Konseyi üyesi devletlerde karşılaştırmalı bir çalışma başlattı. Ancak mevcut araştırmalar şimdiden iç karartıcı bir duruma işaret ediyor ve belirlenen sorunların üstesinden gelmek için acil önlemler alınmasını gerektiriyor.

II. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku

Prensipte uluslararası insan hakları belgeleri ayrımcılık yapmadan herkesi korur. Cinsiyet kimliğinin, cinsel yönelimle beraber uluslararası insan hakları antlaşmalarında bir ayrımcılık gerekçesi olarak çoğu kez ayrıca belirtilmemesine karşın, bu antlaşmalar, açık uçlu ayrımcılık hükümleri aracılığıyla tüm insanları kapsar. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne gelince, bu yakın zamanda BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından şu şekilde doğrulanmıştı: "cinsiyet kimliği, yasaklanmış ayrımcılık temellerinden biri olarak tanınmıştır; örneğin trans, transseksüel ya da interseks kişiler sıklıkla okullarda ya da işyerinde taciz gibi ciddi insan hakkı ihlalleriyle karşılaşılıyor".⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) önemli kararlarda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni uygulayarak devletlerin trans bireylere, tam olarak yeniden cinsiyet tayini sağlayan ameliyat(lar) olma olasılığı sunmasına ve bu ameliyatların sigorta kapsamında "tıbben gerekli" tedavi olarak sayılmasına hükmetmiştir.⁵ Mahkeme aynı zamanda devletlerin cinsiyet değişimini kimlik belgelerinde tanıması gerektiğine de hükmetmiştir.⁶

AB Yönergeleri gibi erkeklerle kadınlar arasında mal ve hizmetlere erişim ve bunların sağlanmasında eşit muamele ilkesini uygulayan başka araçlar, ayrımcılık gerekçelerinin listesini kapatmışlardır ve özel olarak cinsiyet kimliğini içermezler.⁷ Ancak Avrupa Adalet Divanı, P'nin S ve Cornwall Belediye Meclisi'ne karşı açtığı, dönüm noktası teşkil eden davada açıkça "kişinin cinsiyetinin yeniden tayininden (...) doğan ayrımcılık"ın, cinsiyet temelli ayrımcılık sayıldığına karar verdi. Bu AAD'nin daha sonraki içtihadında teyit edildi ve genişletildi.⁸

Ancak AAD'nin açık lafzının da gösterdiği gibi 'cinsiyet ayrımcılığı', 'yeniden cinsiyet tayini sürecinden geçme niyetinde, geçmekte ya da geçmiş olan'; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları sonucu cinsiyet değişikliğinin devletler tarafından yasal olarak tanınması gereken trans kimselerle sınırlı.⁹

³ Aynı zamanda bkz. 5 Temmuz 2009'da yayınlanmış olan Komiser'in Bakış Açısı "Trans bireylere karşı ayrımcılık daha fazla hoşgörülmemeli".

⁴ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin Ayrımcılık Yasağı hakkındaki 20 no.lu Genel Yorumu.

⁵ AİHM, Van Kück/ Almanya, 12 Haziran 2003 tarihli karar.

⁶ AİHM, B./Fransa, 25 Mart 1992 tarihli karar ve Christine Goodwin/Birleşik Krallık, 11 Temmuz 2002 tarihli karar.

⁷ Cinsiyet ayrımcılığı uzun zamandır ilgili Avrupa Topluluğu mevzuatı kapsamında yer almıştır. 1957'den beri AET Antlaşması, erkekle kadın arasındaki ücret eşitsizliğini yasaklayan bir hüküm içermiştir. Daha sonra bu hüküm Amsterdam Antlaşması'nda revize edilmiştir. 1975'ten itibaren AB, cinsiyet ayrımcılığı üzerine çeşitli yönergeler yayınlamıştır.

⁸ AAD, C-13/94 no.lu dava, P., S.'ye karşı ve Cornwall Belediye Meclisi 30 Nisan 1996 tarihli kararı, Avrupa Mahkemesi Raporları (ECR) [1996] I-2143; AAD, C-117/01 no.lu dava, K.B., Sağlık Bakanlığı Ulusal Sağlık Hizmetleri Emeklilik Ajansı'na karşı, 7 Ocak 2004 tarihli karar; AAD, C-423/04 no.lu dava, Sarah Margaret Richards, Çalışma ve Emeklilik Bakanlığı'na karşı, 27.4.2006 tarihli karar. Kararların gelişen niteliğine dair bir açıklama için bkz. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, AB Üyesi Devletlerde Homofobi ve cinsel yönelim temelli Ayrımcılık, 1. Bölüm Hukukî Analiz, s. 124.

⁹ AİHM, B./Fransa, 25 Mart 1992 tarihli karar (A Serisi no. 232-C) (Rees ve Cossey kararlarını birbirinden ayırmak); Sheffield ve Horsham/Birleşik Krallık, 30 Temmuz 1998 tarihli karar; Christine Goodwin Birleşik Krallık'a karşı, Başvuru no. 28957/95, 11 Temmuz 2002 tarihli karar; Grant/Birleşik Krallık, Başvuru no. 32570/03, 23 Mayıs 2006 tarihli karar.

'Cinsiyet ayrımcılığı' ameliyat olmayan trans bireyleri kapsamıyor. Bu grup kendi özgür seçimleri, sağlık gereksinimleri ya da herhangi bir tedaviye erişimden mahrum bırakılmaları nedeniyle (ki bu nedenler birçok Avrupa Konseyi üyesi devlette yaygın) yeniden cinsiyet tayininden geçmeyebilir.¹⁰

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'nın (FRA) yakın zamanda çıkmış bir raporu bu konuda şunları ifade ediyor:

"ayrımcılıktan korunmayı, bu kişilerin ötesinde, cross dresser'ları, transvestitleri, tıbbî müdahale olmaksızın sürekli olarak doğum belgelerindeki 'zıddı' cinsiyette yaşayan kişileri, ve sırf cinsiyetlerini farklı biçimde ifade etmek isteyen tüm insanları kapsayacak şekilde genişletmemek için hiçbir neden yok".¹¹ Tüm trans insanların kapsanmasının önündeki bu kısıtlamayı aşmak için, 2010'daki AB Cinsiyet Yönergeleri'ni yeniden gözden geçirerek bundan sonraki AB Yönergeleri'ne 'cinsiyet kimliği'ni açıkça bir ayrımcılık temeli olarak dâhil etme imkânı var.¹²

Cinsiyet kimliğinin evrensel olarak korunan ayrımcılık temellerinden biri olarak tanınmasının gerekliliği BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri tarafından da dillendirildi: "Ne ulusal yasaların varlığı, ne de geleneklerin yaygınlığı, eşcinsel (gey, lezbiyen), biseksüel ve trans kişilerin, kim olduklarıyla ya da ne olarak algılandıklarıyla ilgili olarak maruz kaldığı kötü muamele, saldırı, işkence ve de öldürmeleri haklı çıkaramaz. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğini çevreleyen yaftalamalar yüzünden LGBT kişilere yönelik şiddet çoğu zaman bildirilmiyor, belgelenmiyor ve sonuçta cezasız kalıyor. Nadiren kamuoyunda tartışma ve büyük öfkeye neden oluyor. Bu utanç verici sessizlik, temel bir ilke olan hakların evrenselliği ilkesinin nihâi reddidir."¹³

BM Özel Usulleri ve antlaşma organları da çalışmalarında bu yaklaşımı uyguladı. BM Yargısız İnfazlar Özel Raportörü trans bireylerin öldürüldüğü birçok vakaya dikkat çekti. İşkence Özel Raportörü de çeşitli ülke raporlarında trans bireylere karşı ciddi kötü muamele olayları bildirdi. BM İşkence Karşıtı Komisyonu trans aktivistlere yönelik kötü muamele olaylarına özel olarak eğildi.

Ayrıca BM Mülteciler Yüksek Komiseri trans kişilerin sığınma ya da mülteci olarak tanınma başvurusu sırasında, örneğin trans bir bireyden yetkililer tarafından kimlik belgesi göstermesi istendiğinde ve fiziksel görüntüsü belgelerde belirtilen cinsiyetle örtüşmediğinde karşılaştığı sorunlara değindi.¹⁴

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 1989'da *Transseksüellerin Durumu'na ilişkin Tavsiye Kararı*'ni kabul etti.¹⁵ Parlamenterler Meclisi Hukukî İşler ve İnsan Hakları Komisyonu'nda halen hazırlanmakta olan bir rapor, diğer konuların yanı sıra cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılığı da içerecek. Parlamenterler Meclisi, üyelerinden gelen sorulara verdiği birçok cevapta Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu, cinsiyet kimliği ya da her ne gerekçeyle olursa olsun insan haklarından eşit yararlanma ilkesini anımsattı. Bundan başka, 2 Temmuz 2008'de Bakanlar Kurulu cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek için çalışmalarını artırmaya karar verdi. Bunun sonucunda hükümetlerarası bir Uzman Grubu kuruldu ve Avrupa Konseyi üyesi 47 devlet için bir Tavsiye Kararı hazırlamak üzere görevlendirildi. Avrupa Parlamentosu 1989'da Transseksüellere Yönelik Ayrımcılık

¹⁰ Tüm trans bireylerin yalnızca %10'unun yeniden cinsiyet tayini ameliyatı olmayı seçtiği, buna erişimi olduğu ya da ameliyatı olabildiği hesap ediliyor.

¹¹ Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, AB üyesi devletlerde homofobi ve cinsel yönelim temelli ayrımcılık, 1. Bölüm Hukukî Analiz, s. 126.

¹² Bkz. Erkekle kadın arasında mal ve hizmetlere erişim ve bunları teminde eşit muamele ilkesini uygulayan 2004/113/EC no. ve 13 Aralık 2004 tarihli Konsey Yönergesi, OJ L 373, 21.12.2004, s.37; ve Avrupa Parlamentosu'nun ve Konsey'in istihdam ve meslek konularında erkeklerle kadınlar arasındaki fırsat ve muamele eşitliği ilkesinin hayata geçirilmesi üzerine 2006/54/EC no. ve 5 Temmuz 2006 tarihli yönergesi (yeniden biçimlendirilmiş), OJ L 204 no. ve 26.7.2006 tarihli, s. 23 (Cinsiyet Yönergesi – yeniden biçimlendirilmiş hâli).

¹³ BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin 26 Temmuz 2006'da Montreal'deki LGBT insan hakları Uluslararası Konferansı'na sunduğu bildiriye www.unhcr.ch/hurricane/hurricane.nsf/0/B91AE52651D33F0DC12571BE002F172C?opendocument adresinden erişilebilir.

¹⁴ BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği'yle ilgili Mülteci Talepleri hakkındaki BMMYK Rehber Notu, 21 Kasım 2008, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/48abd5660.html> adresinden erişilebilir.

¹⁵ Transseksüellerin durumuna ilişkin 1117 no.lu Tavsiye Kararı (1989), <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta89/erec1117.htm> adresinden erişilebilir.

hakkında bir Karar yayınlamıştı.¹⁶ Karar AB üyesi devletleri transseksüel kişilerin korunması için adımlar atmaya ve bu amacı ileri götürmek için yasa çıkarmaya çağırıyordu. 2006 ve 2007'deki daha genel Kararlar'da trans kimselerin durumu da Avrupa Parlamentosu tarafından dikkate alındı.¹⁷

Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dair uluslararası standartları teşvik etmek amaçlı daha geniş çaplı uluslararası bir çabayla bir grup seçkin uluslararası insan hakları hukuku uzmanı 2007'de Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliğine İlişkin İnsan Hakları Hukukunun Uygulanması hakkındaki Yogyakarta İlkeleri'ni yayınladı. Uluslararası bir standart olarak kabul edilmemekle birlikte halihazırda BM organları ve ulusal mahkemeler tarafından ilkelere atıfta bulunuluyor ve pek çok hükümet bu ilkeleri, bu meseledeki politikalarını belirlemede rehber araç olarak benimsedi. İnsan Hakları Komiseri Yogyakarta İlkeleri'ni destekledi ve bu ilkeleri devletlerin, cinsiyet kimlikleri ne olursa olsun tüm insanların insan haklarına saygı gösterme, bu hakları koruma ve uygulama yükümlülüklerini belirlemek için önemli bir araç olarak görüyor.¹⁸

Özellikle konuyla ilgili 3 no.lu Yogyakarta İlkesi'nde şöyle deniyor: "Herkesin her yerde kanunlar önünde kişi olarak tanınmaya hakkı vardır. Çeşitli cinsel yönelimlerden ve cinsiyet kimliklerinden kişiler yaşamın her alanında hukukî ehliyetten yararlanır. Her bir kişinin kendi tanımladığı cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliği, kişiliğinin ayrılmaz bir parçası ve kendi kaderini tayin, haysiyet ve özgürlüğün en temel unsurlarından biridir. Kimse, cinsiyet kimliğinin yasal olarak tanınmasının bir koşulu olarak cinsiyeti yeniden tayin ameliyatı, kısırlaştırma ya da hormon tedavisi dâhil tıbbî işlemlerden geçmeye zorlanamaz.

Evlilik ya da ebeveynlik gibi hiçbir durum, bir kişinin cinsiyet kimliğinin yasal olarak tanınmasını engellemek için gerekçe olarak kullanılamaz. Kimse cinsel yönelimini ya da cinsiyet kimliğini saklama, bastırma ya da inkâr için baskıya maruz bırakılamaz".

III. Özgül insan hakları meseleleri

3.1 Avrupa Konseyi üyesi devletlerde bir ayrımcılık temeli olarak cinsiyet kimliği

Cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık Avrupa Konseyi üyesi devletlerin büyük çoğunluğunun hukukî çerçevesinde özel olarak kapsanmış durumda değil.¹⁹ Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı 13 AB üyesi devlet cinsiyet kimliği temelli ayrımcılığı cinsiyet ayrımcılığının bir biçimi olarak ele alırken, 2 üye ülke bunu yanlış bir biçimde cinsel yönelim ayrımcılığı sayıyor, 11 üye ülkede de ne cinsiyet ayrımcılığı ne de cinsel yönelim ayrımcılığı olarak görülüyor.²⁰

Bu yalnız trans bireylerin ayrımcılıktan tam olarak korunmasına ilişkin hukukî belirsizlikle değil, trans bireyler için çok daha az koruma düzeyiyle de sonuçlanıyor. Diğer 20 Avrupa Konseyi üyesi devlet için bu bilgi henüz sistematik olarak araştırılmamış ancak Komiser'e ulaşan bilgilere dayanarak bu ülkelerin hiçbirinde cinsiyet kimliğinin bir ayrımcılık temeli olarak açıkça tanımlanmadığı varsayılabilir.

Ayrımcılık karşıtı yasalarda cinsiyet kimliğinin açıkça tanınmamasının da eşitlik organları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumları'nın (UIHK'ler) çalışmalarına dâhil edilmesine etkisi var. Çok az sayıda eşitlik organı ve Ulusal İnsan Hakları Kurumu cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılığı talimatlarına ya da görev tanımlarına dâhil etmiş durumda. Buna ek olarak bu örgütler çoğu kez cinsiyet kimliği ayrımcılığıyla baş edecek bilgi ve yeterlilikten yoksun, dolayısıyla da bu işe girişmeden önce eğitime ihtiyaçları var.

¹⁶ Transseksüellere yönelik ayrımcılık hakkındaki Avrupa Parlamentosu İlke Kararı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi C 256 , 09/10/1989, p 0033.

¹⁷ Avrupa Parlamentosu'nun Avrupa'da homofobiyle ilgili ilke kararı (2006), www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P6-TA-2006-0018 ; Avrupa Parlamentosu'nun Avrupa'da homofobiyle ilgili ilke kararı (2007), www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0167+0+DOC+XML+V0//EN .

¹⁸ Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nun Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği'yle ilgili olarak Uygulanması üzerine Yogyakarta İlkeleri, s. 11-12.

¹⁹ İsveç 1 Ocak 2009'da yürürlüğe giren yeni Ayrımcılık Yasası'nda bir kimsenin 'trans kimliği ya da ifadesi' temelinde ayrımcılığı yasaklıyor.

²⁰ Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, AB Üyesi Devletlerde Homofobi ve Cinsel Yönelim Temelli Ayrımcılık, 1. Bölüm Hukukî Analiz, s.20.

3.2 Tercih edilen cinsiyetin yasal olarak tanınması

Avrupa Sözleşmesi'nin 8. maddesi şöyle der: "Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir". Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir ülkenin, bir kişinin doğum belgesini tercih ettiği cinsiyete göre değiştirmemesinin, Sözleşme'nin 8. maddesine ihlâl oluşturduğu anlamına geldiğine hükmetmiştir.²¹ Böylece üye ülkelerin, trans bireylerin cinsiyet değişimini yasal olarak tanımaları şart koşulmuştur.

Çoğu cinsiyet tanıma işleminin ortak özelliği, eğer yürürlükte böyle bir işlem varsa, sınırları çoğu kez muğlak olan hantal hukukî ve tıbbî zorunlulukların bir bileşimi olmasıdır. Uzun psikolojik, psikiyatrik ve fiziksel testler bu tür işlemlerin karakteristik özelliğidir. Psikiyatrların uyguladığı genital muayene gibi bazı işlemler kişinin fiziksel bütünlüğüne saygısızlık anlamına gelir. Trans bireyler çoğu zaman ayrımcı tıbbî işlemler ve uygunsuz muamele, ya da yalnızca tek bir tedavi yolu olması yüzünden resmî işlemlere hiç girmemeyi tercih ediyor. O zaman da tercih ettikleri cinsiyet ve isimleri ya da kendi istekleri ve kişisel sağlık gereksinimlerine uygun yeniden cinsiyet tayini tedavisi hakkı yasal olarak tanınmıyor. Yasal tanıma lehine çok sayıda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi emsal kararına rağmen Avrupa Konseyi üyesi devletlerdeki birçok trans birey için yasal tanıma hâlâ zorlu bir işlem olmaya devam ediyor.

3.2.1 Cinsiyet ve isim değişikliğinin koşulları

Kimlik belgelerinde cinsiyet ve isim değişikliği işlemlerine erişim, trans bir bireyin tercih ettiği cinsiyet kimliğine uygun yaşaması için yaşamsal öneme sahiptir. Gerçekten de, gündelik hayatı yürütmek için kullanılan kimlik belgeleri; mesela sağlık sigortası kartı, sürücü ehliyeti ya da iş başvurusu sırasında öğrenim belgesi, tercih edilen cinsiyette yaşayabilme ve yasal olarak bu şekilde tanınabilmenin önkoşulu. Cinsiyet ve isim değişikliğinin tanınması için istenen, çoğu zaman uzun süren bürokratik işlemler sonucunda, insanlar geçerli belgelerle bir haftasonu için komşu ülkedeki akrabalarını bile ziyaret edemiyor. Doğum belgelerinin gerekli olduğu ya da ulusal kimlik kartlarında cinsiyet belirtildiği durumlarda eğitime ya da iş hayatına katılmada sınırlamalara da yol açabilir. Doğru belgeleri olmayan trans bireylerin, uygulamada emek piyasasına anlamlı katılımının engellenmesi anlamına gelebilir, bu da işsizliğe yol açabilir.

İlk isim değişikliğiyle cinsiyet değişikliği işlemlerini birbirinden ayırmaya ihtiyaç var. Ancak, her iki süreçte de çoğu kez ilgili kişinin önce tıp bilimi tarafından işleme elverişli görülmesi gerekir.

Belgelerdeki cinsiyet değişikliği için elverişlilik koşullarının Avrupa çapında büyük değişiklikler gösterdiğini vurgulamak gerekir. Kabaca üç ülke kategorisinden söz etmek mümkün. İlk kategoride resmî tanıma için hiçbir hüküm hazırlanmamış. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu yerleşik AİHM içtihadının açıkça ihlâlidir.²² İkinci ve daha küçük olan kategorideki ülkelerde, tercih edilen cinsiyetin resmen tanınması için hiçbir hormon tedavisi ya da ameliyattan geçme şartı aranmıyor. Sağlık Bakanlığı'ndan uzmanlar (Macaristan'da), Yeniden Cinsiyet Tayini Kurulu (Birleşik Krallık'ta) ya da bir doktor veya klinik psikolog gibi yetkin bir merci karşısında cinsiyet disforisi²³ kanıtı getirerek cinsiyetin yasal olarak tanınması mümkün oluyor. Avrupa Konseyi üyesi devletlerin çoğunu içeren üçüncü kategorideki ülkelerde birey şunları göstermek durumunda:

1. Tıbben denetlenen bir yeniden cinsiyet tayini işleminden geçmiş olduğunu (ki bu çoğu zaman devlet tarafından atanmış belli doktor ya da kurumlarla sınırlıdır);
2. Cerrahî olarak geri dönülemez şekilde kısırlaştırıldığını, ve/ya

²¹ Bkz. AİHM, B./Fransa, 25 Mart 1992 tarihli karar (A Serisi no. 232-C) (Rees ve Cossey kararlarını birbirinden ayırmak); AİHM, Sheffield ve Horsham/Birleşik Krallık, 30 Temmuz 1998 tarihli karar; AİHM Christine Goodwin/Birleşik Krallık, Başvuru no. 28957/95, 11 Temmuz 2002 tarihli karar; AİHM Grant/Birleşik Krallık, Başvuru no. 32570/03, 23 Mayıs 2006 tarihli karar.

²² Bkz. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA), AB Üyesi Devletlerde Homofobi ve Cinsel Yönelim Temelli Ayrımcılık, I. Bölüm Hukukî Analiz, s. 131-133.

²³ Bu, insanların doğduğu biyolojik cinsiyetle ilgili olarak hissettiği hoşnutsuzluğa işaret eden görüngüdür. Daha ayrıntılı bir açıklama için bkz. paragraf 3.3.

3. Hormon tedavisi gibi başka tıbbî işlemlerden geçtiğini.²⁴

Bu tür koşullar kişinin fiziksel bütünlüğüne saygıyla düpedüz ters düşüyor. Kısırlaştırma ya da başka ameliyatları bireyin tercih ettiği cinsiyetin yasal tanınırlığının önkoşulu olarak öne sürmek, bu tür ameliyatların trans bireyler tarafından çoğu kez arzu edilmesine karşın, durumun her zaman böyle olmadığı gerçeğini gözardı etmektir. Üstelik bu türden ameliyatlar her zaman tıbben mümkün, uygun ya da sağlık sigortası kaynağı olmadan uygun fiyatlı değildir. Tedavi hastanın istek ve gereksinimleriyle uyumlu ya da doktoru tarafından reçete edilmiş olmayabilir. Ancak bu tedaviler olmadan kişinin tercih ettiği cinsiyetin yasal tanınırlığı imkânsız hale getiriliyor; bu da trans bireyi görünürde çıkışı olmayan bir belirsizlik durumunda bırakıyor. Trans bireylerin, görünüşe göre Avrupa’da yasal olarak düzenlenmiş olarak devlet zoruyla kısırlaştırmaya maruz kalan tek grup olması büyük endişe kaynağıdır.

Şu da belirtilmelidir ki pek çok trans birey ve muhtemelen bunların içindeki çoğu transseksüel kimse, çoğu kez üreme organlarının bertarafını içeren bu tedaviden geçmeyi seçiyor. Tedavi çoğu zaman bu grup tarafından temel bir gereklilik olarak arzu ediliyor. Ancak, tıbbî tedavi daima bireyin yararına göre yönetilmeli ve özel durumu ve ihtiyaçlarına göre ayarlanmalıdır. Devletin bir tedaviyi “herkese tek beden elbise” yaklaşımıyla reçete etmesi orantısız. Buradaki temel insan hakları sorunu, devletin, bireylerin özel yaşamlarına böylesine güçlü bir şekilde müdahale etmesi ne dereceye kadar haklı görülebilir ve birisini bir cinsiyetten ya da diğerinden diye sınıflandırmak için kısırlaştırma ya da başka tıbbî müdahalelere gerek olup olmadığıdır.

İki önemli ulusal mahkeme kararı bu görüşü desteklemektedir. 27 Şubat 2009’da Avusturya Yüksek İdare Mahkemesi, zorunlu ameliyatın cinsiyet (ve isim) değişikliği için önkoşul olmadığına karar verdi.²⁵ Üreme organı ameliyatı dışında tüm değişikliklerden geçmiş ve tüm sosyal ilişkilerinde kadın olarak yaşayan bir trans kadın, özel iş durumunun ameliyat için gereken birkaç aylık hastalık iznine müsait olmayacağını ve ailesinin maddî açıdan bakımını bırakamayacağını mahkemeye kabul ettirebildi. Bu da mahkemenin, yasa koyucunun transseksüel kadınlarla ilgili başlangıçtaki zorunluluğu kaldırması gerektiğine dikkat çekti. Almanya’da, Federal Yüksek Mahkeme bir kararında “cerrahi müdahalenin, cinsiyeti değiştirmenin önkoşulu olmasının giderek artan şekilde sorunlu bulunduğunu ve artık uzmanlar arasında kabul görmediğini” belirtti.²⁶

Buradaki kilit nokta şu: bir bireyin cinsiyet değiştirmeye elverişli olarak sınıflandırılabilmesi için belli bir dizi cerrahi önlemin zorunlu tutulmasına, aslen, içkin olarak bir gerek yok. İspanya’nın Ley de Identidad de Género ve Britanya’nın Cinsiyet Tanıma Yasası’nın²⁷ altında da benzer bir akıl yürütme yatıyor. Her iki yasaya göre, çoğunluğun trans bireylerin üremesinden duyduğu varsayılan tedirginliği himaye etmek – ki trans bireylerin üremesi, hormon tedavisi ve “endişeli bireylerin” varlığı istekleri yüzünden son derece enderdir – bir devletin, bireylerin fiziksel bütünlüğünü koruma yükümlülüğünü yerine getirmemesini haklı çıkarmayacaktır. Trans bireyler üzerinde müteceviz fiziksel prosedürler uygulayan devletler, sonuçta onların aile kurma hakkını baltalıyorlar.

İsim değişikliği için elverişlilik koşulları konusunda da yukarıda tanımlanan cinsiyet değişimi işlemlerinden bazılarında benzer bir kalıp var. Süreç kolay olabildiği gibi uzun süren ve/ya masraflı işlemler ve tıbbî müdahaleler de gerektirebiliyor ya da tamamen geri çevrilebiliyor. Bazı ülkelerde, isim ancak ve ancak insanların farklı nedenlerden ulaşamadığı ya da istemediği genital ameliyatlar da dâhil olmak üzere, (tam bir) yeniden cinsiyet tayini sürecinin gerçekleştiğine dair tıbbî bir görüş verilmesiyle değiştirilebiliyor. Başka bazı ülkelerdeyse böyle bir kanıt gerekmiyor, ancak bunun yerine, ya da buna ek olarak, insanların isim değiştirmeye elverişli sayılabilmeleri için cinsiyet hoşnutsuzluğu tanısı konmuş ve iki yıllık hormon tedavisinden geçmiş olmaları gerekiyor. Sonuç olarak trans bireyler sürekli kim

²⁴ Buna ek olarak, insanlar yeni cinsiyette uzun süre yaşadıklarını (‘gerçek yaşam deneyimi’ denen durumu) kanıtlamak zorunda kalabiliyor. Hormon tedavisi ve yeniden cinsiyet tayini ameliyatları öncesindeki ‘gerçek yaşam deneyimi’, üye devletlerde çoğu zaman yeni cinsiyetin tanınmasının bir koşulu olarak yürürlükte bulunan ‘üçlü terapi’nin üç unsurunu oluşturuyor.

²⁵ Anayasa mahkemesinin VfGH 29.09.2008, B 411/08, B 412/08 davasındaki aleyhte hükmünden sonra, Yüksek İdare Mahkemesi 2009’da yasal değişikliği mümkün kıldı (VwGH 27.2.2009).

²⁶ BVerfG, 1 BvL 3/03 (6 Aralık 2005).

²⁷ İspanya’nın yasası hakkında daha fazla bilgi için bkz. Raquel Platero, İspanya hakkında Açık Forum: Eşitlik sonrası çağda çarpıcı sorunlar: İspanya’daki hemcins evliliği ve cinsiyet kimliği yasaları, Madrid Üniversitesi (2008); Birleşik Krallık’ın yasası için bkz. http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2004/ukpga_20040007_en_1

olduklarını 'ispatlamak'la ilgili sorunlarla karşılaşabildiklerinden, hayatlarının büyük döneminde topluma, eğitim ve iş hayatına anlamlı ve tam bir katılımdan men edilmiş oluyor. Komiserlik'e, trans bireylerden, doğru belgelerin eksikliği yüzünden endişe verici boyutlarda ayrımcılık ve dışlanma ihbarında bulunan çok sayıda bireysel şikayet ulaşmıştır. Aynı zamanda bir bireyin, yeni cinsiyetle ilgili yasal tanınırlık kazandığında dahi hastane, karakol ve hapisane gibi kurumsal ortamlarda uygulamaya ilişkin sorunlar yaşayabildiğine işaret etmek de çok önemli.

3.2.2 Aile hayatıyla ilgili sonuçlar

Bazı ülkelerde, farklı cinsiyetten eşleriyle yasal olarak evli olan trans bireylerin, yeni cinsiyetlerinin tanınabilmesi için önce boşanmaları gibi yasal bir zorunluluk var. Bu özellikle hemcins evliliğini tanımayan, dolayısıyla cinsiyet değişikliğinin sonuçta hemcins evliliğine yol açacağı ülkelerde sorunlu bir konu. Hemcins evliliği yalnızca beş Avrupa Konseyi üyesi devlette mümkün olduğundan²⁸, evli trans bireyler, yeni cinsiyetlerinin resmen tanınabilmesi için boşanmak zorunda kalıyorlar. Pek çok durumda zorunlu boşanma, özellikle de kendi bakımlarındaki çocukları varsa yasal olarak tanınan bir aile birimi olarak kalmak isteyen evli çiftin açık rızası dışında gerçekleşiyor.

Gerçekten de zorunlu boşanmanın evlilikteki çocuklar üzerinde olumsuz bir etkisi olabiliyor. Birçok ülkede cinsiyet değişiminden geçmiş ebeveyn çocukların velayetini kaybediyor. Başka ülkelerdeyse muğlâk mevzuat yürürlükte ve çocuğun yararına pek de dikkat edilmiyor.²⁹ Bu da, trans olmayan eşin, çocuğun velayetini kaybetmemesi ve engelli ve artık transseksüel olan eşine, ortak çocuklarının bakımında destek olabilmesi için yarı zamanlı işine ek olarak devlet yardımlarından yararlanmaya devam edebilmesi için her iki eşin de evli kalmak istediği durumda olduğu gibi zorluğa yol açabiliyor.³⁰

Avusturya Anayasa Mahkemesi transseksüel bir kadına, karısıyla evli kalarak cinsiyetini dışı olarak değiştirme hakkını verdi. Mahkeme "doğum belgesindeki cinsiyet hanesini değiştirmenin evlilik tarafından engellenemeyeceğine" karar verdi.

Alman Anayasa Mahkemesi de benzer bir karar vererek, Alman Hükümeti'ni 2009 Ağustos'undan önce yasayı değiştirmeye kanunen zorunlu kıldı.³¹

Her iki karar da devleti, istisnasız tüm bireyleri devlet zoruyla boşanmaktan korumanın, bunun hemcins evliliğine yol açtığı çok az sayıda örnekten daha önemli sayılması gerektiğini kabul etmeye çağırıyor. Eşlerden birinin trans olduğu evli çiftlerde zorunlu boşanmaya son verdiği için bu yaklaşımın kabul görmesi gerekir.

3.3 Sağlık hizmetlerine erişim

Elde edilebilen en yüksek sağlık standardı hakkı Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı dâhil çeşitli antlaşmalarla güvence altına alınmıştır. Ancak trans bireyler bu standardı yakalamada çeşitli sorunlardan muzdarip. Trans Avrupa Çalışması (Transgender EuroStudy) trans bireylerin Avrupa'da sağlık hizmetlerine ulaşımında eşitsizlik ve ayrımcılıkla ilgili deneyimlerine endişe verici bir ışık tutuyor.³²

Trans bireyler için sağlık hizmetlerini ele almanın ilk unsuru transseksüelliği zihinsel bir bozukluk olarak tanımlayan uluslararası ve ulusal tıbbî sınıflandırmaların varlığı. Hâlihazırda zihinsel hastalıkların sınıflandırılmasında yerleşik iki uluslararası sistem var: 'cinsiyet kimliği bozukluğu' terimini bir zihin sağlığı bozukluğu olarak içeren ve belirgin cinsiyet disforisi, yani doğdukları biyolojik cinsiyetle

²⁸ Belçika, Hollanda, İspanya, Norveç, İsveç.

²⁹ Prof. Stephen Whittle OBE, Dr. Lewis Turner, Ryan Combs, Stephenne Rhodes - Trans Avrupa Çalışması: Sağlık Hizmetlerinde Trans Deneyimi üzerine Hukukî Araştırma ve Odak Çalışması - 2008 -- Transgender Europe ve ILGA-Avrupa, sayfa 22-23.

³⁰ İlgili ülkede velayet genelde anneye veriliyor ve transseksüel yasası önceden doğmuş çocuklarla olan ilişkinin, önceden kayıtlı olan cinsiyet üzerinden kaldığını belirtiyor.

³¹ Avusturya Anayasa Mahkemesi, BVerfG, 1 BvL 1/04 (18 Temmuz 2006); Alman Anayasa Mahkemesi, BVerfG, 1 BvL 10/05 (27 Mayıs 2008).

³² Prof. Stephen Whittle OBE, Dr. Lewis Turner, Ryan Combs, Stephenne Rhodes - Trans Avrupa Çalışması: Sağlık Hizmetlerinde Trans Deneyimi üzerine Hukukî Araştırma ve Odak Çalışması - 2008 - Transgender Europe ve ILGA-Avrupa.

ilgili hoşnutsuzluk yaşayan insanları tanımlamak için kullanan *Zihinsel Bozuklukların Tanı ve İstatistik Elkitabı* (DSM).³³ İkinci olarak da DSÖ Uluslararası Hastalıklar ve İlgili Sağlık Sorunları İstatistiksel Sınıflandırması (ICD) transeksüelliği zihinsel ve davranışsal bir bozukluk olarak kaydediyor. Trans bireylerin böylece *zihinsel* bozukluğa sahip olarak yaftalanmış olduğunu vurgulamak önemli.³⁴ DSM ve ICD sistemleri Avrupa'daki ulusal tıbbî sınıflandırmalara sıklıkla yansdığından, Avrupa Konseyi üyesi devletlerde çoğu zaman trans bireylere tanı koymakta kullanılıyor.

Bu sınıflandırmalar sorunlu olduğu gibi, sivil toplum³⁵ ve sağlık hizmetleri çalışanları³⁶ tarafından da giderek artan biçimde sorgulanıyor. Bu türden sınıflandırmalar trans bireylerin insan haklarından tam olarak yararlanmasının önünde bir engele dönüşebilir, özellikle de hukukî ehliyeti ya da tıbbî tedavi seçeneğini kısıtlayacak şekilde uygulandığında. Ancak bu meselenin trans hareketinin kendisinde de belirgin bir bölünme çizgisi olduğunu da belirtmek gerekir. Pek çok trans birey sınıflandırma sistemindeki olası bir değişiklikten ötürü tehdit altında hissediyor, çünkü bunun trans sağlık hizmetlerine erişmede daha fazla sınırlanmayla sonuçlanabileceğinden korkuyorlar. Sağlık hizmeti sistemleri tıbbî ya da psikolojik tedaviyi 'haklı çıkarmak' için bir tanı konmasını şart koştuğundan, sağlık hizmetlerine erişimi garantiye almak için tanının kalmasının elzem olduğunu düşünüyorlar. Ancak bazıları da zihinsel bozukluk tanısının bireyleri toplumda damgaladığını ve kendi sağlık ihtiyaçlarını ifade etmekten sorumlu öznelere ziyade tıbbin nesnesi haline getirdiğini savunuyor. Trans bireyler ve örgütleriyle yakın işaretle alternatif sınıflandırmalar araştırılmalı.³⁷ İnsan hakları ve sağlık hizmetleri bakış açısından bakıldığında, tıbbî bakım gerektiren bir durumda tedaviye erişim sağlanması için bir zihinsel bozukluk tanısı konması gerekiyor.

Sağlık hizmetlerinden söz ederken ikinci unsur da yeniden cinsiyet tayini tedavisine erişim, ki bu da genellikle kişi 18 yaşına eriştikten sonra mümkün oluyor. Ancak Hollanda gibi bazı ülkelerde trans gençler, gelecekteki cinsiyet kimlikleriyle ilgili bilinçli karar alabilmeleri için buluş çağının (puberte) etkisini giderecek tedaviye ve danışmanlık almaya başlayabilirler. Daha sonra 18 yaşında hâlâ istiyorlarsa yeniden cinsiyet tayini tedavisine devam edebilirler. Yakın zamanda bazı diğer ülkeler, örneğin Belçika ve Almanya, 18 yaş altı gençler için benzer tedaviler sağlamaya başladı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi devletlerin, tam bir yeniden cinsiyet tayinine yolaçacak bir ameliyat olma imkânını sağlamasını pozitif bir yükümlülük olarak tesis etti. Bu yüzden trans bir bireyin istek ve ihtiyaçlarına bağlı olarak, örneğin hormon tedavisine, yeniden cinsiyet tayini ameliyatına ya da kalıcı epilasyon ve ses eğitimi gibi diğer tıbbî müdahalelere erişiminin olması gerek. Tedavinin sözkonusu çoğu kişi için anlamlı bir yaşamı mümkün kılacak tıbbî bir gereklilik olduğunu kabul etmek önemlidir. Başarılı sonuçlar elde edebilmek için tedavi bireyin ihtiyaçlarına göre uyarlanmalıdır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı devletlerin yalnızca tam bir yeniden cinsiyet tayinine yol açacak bir ameliyat olma imkânını sağlamasını değil sigorta planlarının da, yeniden cinsiyet tayini ameliyatını da içeren bilimum "tıbben gerekli" tedavileri kapsamını açıkça zorunlu kılar.³⁸ Litvanya ve Belçika gibi birçok ülkedeki trans bireyler sağlık sigortalarının kapsamını genişletmek için başarıyla Mahkeme'nin kararına atıfta bulunmuştur. Bu standart tüm Avrupa Konseyi üyesi devletlerde uygulamaya konmalıdır. Ancak AB'deki trans bireylerin sağlık hizmetleri deneyimini ölçen Trans

³³ Zihinsel Bozuklukların Tanı ve İstatistik Elkitabı'nın 4. Basımı, 'ergen ve yetişkinlerde cinsiyet kimliği bozuklukları (kategori 302.85) 'cinsel kimlik ve cinsiyet kimliği bozukluğu' ve 'çocuklarda cinsiyet kimliği bozukluğu' (kategori 302.6) bölümünde sıralanmıştır. Bkz. www.icd9data.com/2009/Volume1/290-319/300-316/302/302.85.htm.

³⁴ ICD'ye şu adresten erişebilirsiniz: www.who.int/classifications/icd/en/. Transeksüellik 5. Bölüm'de (Zihinsel ve Davranışsal Bozukluklar), (kategori F64) sıralanmıştır.

³⁵ DSM'ye Reform hakkında bildiri, Trans Avrupa (Transgender Europe) (TGEU), 2 Kasım 2008. TGEU trans gruplar ve bireylerin Avrupa çapındaki ağıdır.

³⁶ Birçok uzmanlaşmış sağlık hizmetleri çalışanı tedavinin temel olarak vücudu kişinin zihinsel (psikolojik, duygusal) cinsiyet kimliği algısıyla uyumlu kılacak fiziksel değişikliklerden oluştuğunu vurguluyor, tam tersini değil. Bu satır WPATH (Dünya Trans Sağlığı Meslekî Derneği tarafından korunmuştur. Ancak WPATH henüz 2001 Bakım Standartları'nı güncellemedi ve hâlâ zihinsel bir bozukluk olarak transeksüelliği içeriyor fakat şu an değişiklikler tartışılıyor.

³⁷ Şimdi bu durumu değiştirme olanağı var, çünkü DSM kataloğu şu anda yeniden inceleniyor. Bir çalışma grubu DSM'yi revize edecek ve bunun sonucu olarak 2012'de basılması planlan DSM-V ortaya çıkacak. Ayrıca bkz. Amerikalı örgütler Ulusal Trans Eşitliği Merkezi (NCTE), Trans Hukuk ve Politika Kurumu (TLPI), Trans Hukuk Merkezi (TLC) ve Trans Gençlik Aile İttifakları (TYFA) tarafından 28 Mayıs 2008'de yayınlanan ortak bildiri.

³⁸ van Kück Almanya'ya karşı (Başvuru no. 35968/97) – madde 47, 73 ve 82 ve L. Litvanya'ya karşı (Başvuru no. 27527/03) - madde 59 ve 74.

Avrupa Çalışması, AB'deki trans bireylerin %80'inin hormon tedavisi için devlet finansmanını reddettiği, AB'deki trans bireylerin %86'sının da cinsiyet değiştirme ameliyatı için devlet finansmanını reddettiği sonucuna ulaştı. Sonuç olarak, doğumdaki cinsiyetlerini değiştirmek için ameliyat olan trans bireylerin %50'den fazlası, işlemlerin tamamını kendi ödüyor. AB dışı Avrupa Konseyi üyesi devletlerdeki durumla ilgili bilgi eksikliği var. Ancak görünüme bakılırsa çoğu kamu kaynaklı yeniden cinsiyet tayini tedavisi sağlamıyor ya da yalnızca kısmî olarak sağlıyor. Bu açıkça Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından konmuş standartlara aykırı.

Trans bireylerin sağlık hizmetleriyle ilgili deneyimleri genelde olumsuz; sağlık hizmeti çalışanları hizmet alanlara karşı bilgisiz, önyargılı, bazen de alenen kaba, örneğin hizmet alana tercih etmediği cinsiyetle hitap ediyor.³⁹ Yukarıda anılan çalışmaya göre katılımcıların yalnızca %30'u yeniden cinsiyet tayini işlemleri için yardım ya da sevk talebinde bulunurken, anketin kabul edilebilecek asgari yardım düzeyi olarak tanımladığı durumu yaşadığı; yardım etmek isteyen, ancak trans sağlığı hizmeti konusunda yeterli bilgiye sahip olmayan bir doktor. Üçte biri, doktorun, yeniden cinsiyet tayinini onaylamadığından tedaviyi uygulamayı reddettiğini belirtti.⁴⁰

Bazı ülkeler tüm ülkede yalnızca bir kliniğin tedavi sağlamasına izin veriyor, bazen yeni araştırmalara ve potansiyel olarak hizmet kalitesine engel oluyor. Yeniden cinsiyet tayini tedavisine ulaşım hakkı, mâkul sayıda müsait tedavi merkezi seçeneklerini de içermeli, tedavi masrafları da ulusal sağlık hizmeti kurallarına göre geri ödenmeli. Translıkla ilgili tedavinin kalitesi çoğu zaman 'ulaşılabilir en yüksek sağlık standardı'nın yakınından bile geçmiyor, bazen de vücutta yaşam boyu süren zararlar sonuçlanıyor. Yeniden cinsiyet tayini ameliyatını tercih eden pek çok trans birey yurtdışına gitmeye zorlanıyor ve masraflarını karşılamakta büyük zorlukla karşılaşılıyor. Genel olarak, mevcut durum sağlık hizmetlerine erişimde bir ülke içinde ve ülkeler arasında eşitsizlik yaratıyor.

Bundan başka, yeniden cinsiyet tayini ameliyatına erişim, çocukluğa, cinsel yönelime ya da kıyafet zevkine ilişkin son derece tartışmalı sözde "protokol"ler ve şartlarla daha da karmaşık ya da koşullara bağlı hâle getiriliyor. Psikiyatrlar tarafından genital muayeneden geçmek zorunda kalan, çocukluklarına dair önceden belirlenmiş, kabul edilebilir olan tek hikâyeyi anlatmak durumunda kalan trans bireylerin anlatımları var; bazen ancak en az bir kanıtlanmış intihar girişimleri varsa iddiaları gerçek sayılıyor. Başka trans bireyler de elverişlilik ölçütlerine uyabilmek için, tercih ettikleri cinsiyette kendilerini, gündelik hayatta komikliğe yolaçacak kadar aşırı şekilde basmakalıplaştırmaya zorlanıyorlar. Örnekler sayılamayacak kadar çok, ancak çoğu ülkede yürütülen tahlil ve işlemlerin çoğunluğunun genellikle, en iyi ihtimalle akıl almaz diye nitelenebilecek unsurlar barındırdığı rahatlıkla söylenebilir.

Üçüncü bir unsur, genel, translıkla ilgili olmayan sağlık hizmetlerine erişimle ilgili. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'na (FRA) göre, "Avrupa Çalışması'nın katılımcılarının çeyreği, trans oldukları için sağlık hizmeti çalışanlarından aksi muamele gördüğünü bildirdi. Beşte biri trans bir birey olmasının, sağlık hizmetine ulaşımını etkilediğini bildirdi. Sonuç olarak pek çok trans birey, uygunsuz davranışla karşılaşma korkusuyla doktora gitmekten mümkün olduğunca kaçındığını bildiriyor."⁴¹ FRA'nın raporu Cinsiyetlendirilmiş Cezalar Çalışması'na da (Engendered Penalties Study) atıfta bulunuyor. Bu çalışmada katılımcıların %29'unun trans olmanın sağlık hizmeti çalışanlarından gördükleri muameleyi aksi yönde etkilediğini hissettiği bulunmuş.⁴²

Trans bireylerin sağlık hizmetlerine ulaşımında karşılaştığı sorunların sonuçları sağlık istatistiklerine yansıyor. FRA'nın çalışmasında anılan birçok çalışma, ankete katılan trans bireylerin çeyreğinden üçte birine kadarının intihar girişiminde bulunmuş olduğunu gösteriyor. İrlanda'da yürütülen araştırmalara

³⁹ Bir başka örnek de transseksüel bir erkeğin, iç dişil organlarını aldırarak için hastaneye girdiğinde kadınlar koğuşuna yerleştirilmesi.

⁴⁰ Trans Avrupa Çalışması loc. Cit. s.55 ve 58. Ayrıca bkz. Bence Solymár'ın raporu (2005), Macar Sosyal Hizmetler ve Sağlık Hizmetleri Sisteminde Trans Bireylerin Durumu, Takács J. (ed.): A léök mütétei (Ruhun Ameliyatı), Budapeşte: Új Mandátum Kiadó.

⁴¹ Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, AB Üyesi Devletlerde Homofobi ve Cinsel yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli Ayrımcılık: 2. Bölüm - sosyal durum, s.122.

⁴² Stephen Whittle, Lewis Turner, Maryam Al-Alami, Cinsiyetlendirilmiş Cezalar (Engendered Penalties): Trans ve Transseksüel Bireyler'in Eşitsizlik ve Ayrımcılık Deneyimleri'ne <http://www.pfc.org.uk/files/EngenderedPenalties.pdf> adresinden, ve Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, AB Üyesi Devletlerde Homofobi ve Cinsel Yönelim ve cinsiyet Kimliği Temelli Ayrımcılık: 2. Bölüm - sosyal durum'da alıntılanmış şekline erişilebilir.

göre trans bireylerin %26'sı en az bir kez intihar girişiminde bulunmuş⁴³, İsveç'teki LGBT bireylerin sağlık durumuyla ilgili yapılan geniş ölçekli bir çalışmada trans katılımcıların yarısı hayatlarının herhangi bir noktasında canlarına kıymayı düşünmüş, %21'i de bunu yapmaya çalışmış.⁴⁴

3.4 Emek piyasasına erişim

Çalışma hakkı, Avrupa Sosyal Şartı'nın bir parçasıdır ve güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına erişim hakkını da içerir. Trans bireyler bu hakka erişmede ve bunu ellerinde tutmada bir dizi sorunla karşılaşılıyor.

İstihdam, ve buna bağlı olarak da maddi olanaklar trans bireyler için sağlık hizmetlerine ulaşmada hayati öneme sahip. Bir işi olmak, birçok Avrupa Konseyi üyesi devlette, trans sağlık hizmetleriyle ilgili masrafların geri ödenmesini kolaylaştıracak bir sağlık sigortasına sahip olmak anlamına geliyor. Ancak, trans bireyler için olan hormon tedavileri ya da ameliyat her zaman sağlık sigortası planı tarafından kapsamadığından, istihdamdan gelen gelir bazen trans bireyler için özgül sağlık hizmetlerini pratikte ödemenin tek yolu oluyor.

İşsizlik trans bireyler için büyük bir endişe kaynağı. Cinsiyetlendirilmiş Cezalar çalışması katılımcıların yalnızca %31'inin tam zamanlı işi olduğunu gösteriyor. Trans kadınlar için tam rakam %40, trans erkekler içinse %36'yken, trans olmayan nüfusta bu rakamlar kadınlar için %57, erkekler içinse %72. İspanya'daki translar arasındaki işsizlikle ilgili bir araştırma, katılımcıların %54'ünün işsiz olduğunu gösteriyor.⁴⁵ Bazı işsiz trans kişiler, özellikle de trans kadınlar iş bulamıyorlar ve seks endüstrisinde çalışmaktan başka seçenek göremiyorlar.

İş bulduklarında da pek çok trans birey işyerinde sorunlarla karşılaşılıyor, özellikle de iş arkadaşları tarafından sürekli zorbalık ya da tercih edilen tuvaletin kullanımının reddedilmesi. Bazı insanlar baskı, alay ve hakarete maruz kaldıktan sonra istifa etmek zorunda bırakılıyor. Hukuken tanınmak için önesürülen uzun ve zaman alıcı yasal zorunluluklar, trans bireyleri ikili bir yaşam sürmeye ya da işverenine ve iş arkadaşlarına cinsiyet değiştirme niyetlerini müsaite olandan daha önce bildirmeye zorluyor. Çalışmaya devam edebilmeye etki eden birçok pratik sorun var. Örneğin, bir iş akdi 'erkek' olarak belirtirken, yeniden cinsiyet tayini ameliyatına erişim için olan yasal zorunluluklar trans bir kadının işyerinde kadın kıyafetiyle yer almasını isteyebilir. Bu da ilgili insanın iş arkadaşları ve işverenine cinsiyet kimliğini ne zaman haber vermeyi uygun gördüğüne kendi kendine karar verememesi anlamına gelir.

Ameliyat olmuş trans bireyler çoğu kez sosyal sigorta kartları ya da insan kaynakları bölümlerinin hataları sonucu yanlışlıkla 'eski' cinsiyetleriyle anılır. Bu yanlışlıkla oluşmuş ortaya çıkışın etkilerinin olumsuz ve işyerindeki tacizin katlanılmaz olduğu durumlarda gidilebilecek çok az yol var. Komiserlik'e sürekli ve aşağılayıcı işyeri ayrımcılığıyla ilgili bireysel bildirimler yapılmaktadır. Bunlar güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları ve işyerinde ayrımcılığa uğramama hakkına açık biçimde aykırı.

Araştırmalar hâlâ oldukça kısıtlı, ancak mevcut istatistikler iç karartıcı bir durum sergiliyor. Cinsiyetlendirilmiş Cezalar araştırması, katılımcıların %23'ünün, cinsiyet kimliklerine dayalı olarak yaşadığı ayrımcılık yüzünden işlerini değiştirme gereği hissettiğini ortaya çıkardı. Yalnızca %30'una iş arkadaşları saygılı davranmış; %10'u sözle sataşmaya maruz kalmış; %6'sı da fiziksel saldırıya uğramış. Tercih ettikleri cinsiyet rolünde yaşamayan katılımcıların yüzde kırk ikisi bunun nedenini işlerini kaybetmekten korkmak olarak açıkladı.⁴⁶ İskoçya'daki bir çalışmada, katılımcıların %37'si

⁴³ LGBT Yaşamları Desteklemek: Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Trans Bireylerin Zihin Sağlığı hakkında bir Çalışma, 2009'da yayınlandı. Trans bireyler arasındaki intihara ilişkin bilgiler 95. sayfada bulunabilir.

⁴⁴ Statens Folkhälsoinstitut (2005) Homosexuellas, bisexuellas och transpersoners hälsosituation, Åtterrapporing av regeringsuppdrag att undersöka och analysera hälsosituationen bland hbt-personer, Östersund: FHI, p. 21.

⁴⁵ Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, AB Üyesi Devletlerde Homofobi ve Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli Ayrımcılık: 2. Bölüm - sosyal durum'da ve Esteve, I v.d. (2001) Sosyal Eşitsizlikler: İspanya'daki Birinci Cinsiyet Kimlik Bozukluğu Birimi'nde Tedavi Gören Hastaların Demografik Karakteristikleri, 17. Harry Benjamin Uluslararası Cinsiyet Disforisi Derneği Sempozyumu, Galveston, Texas'ta sunulan Bildiri'de başvurulan veriler.

⁴⁶ Whittle, S, Turner, L, Al-Alami M (2007) Cinsiyetlendirilmiş Cezalar (Engendered Penalties): Trans ve Transseksüel Bireyler'in Eşitsizlik ve Ayrımcılık Deneyimleri, Wetherby: The Equalities Review.

işsizlik yardımı alıyordu.⁴⁷ Finlandiya'da yapılan bir araştırma⁴⁸ benzer sonuçlar verdi. Trans çalışanların yüzde yetmiş yedisi işverenlerine cinsiyet kimliklerini söylememiştir, katılımcıların %50 kadarı da bunu stresli buluyordu.

Görüldüğü gibi, tüm Avrupa Konseyi üyesi devletlerde, cinsiyet kimliğini emek piyasasında bir ayrımcılık nedeni olarak kapsayan ve bu ayrımcılığı yasaklayan ulusal mevzuatın gerekliliği aşikâr. Ayrımcılığı yasaklayan kanunlarda değişikliğin aynı zamanda işverenler ve çalışanlar için farkındalık artırıcı kampanyalar eşliğinde yapılması, sorunun büyüklüğü ve ciddiyetinin anlaşılabilmesi için özellikle önemli. Herkese güvenli bir iş ortamı sağlayabilmek için, işverenler trans kimselerin durumunun daha iyi farkına varmalı. Mevcut çalışma kurallarına, kıyafet kuralları ya da tuvaletlerin kullanımı gibi belli özel geçiş önlemlerinin de eklenmesi gerekebilir. Bir başka önemli unsur da öğretim kurumlarının, diploma belgelerinde trans kişinin isim ve cinsiyetini geriye dönük olarak değiştirme görevini üstlenmesi. Böylece trans bireylerin meslekî ve akademik eğitimlerinden yararlanmaları güvence altına alınmış olur, onlar da hiç eğitim almamış gibi yapmaktansa kendi meslekî vasıflarına uygun işlere başvurabilirler.

İstihdamla ilgili son bir sorun da emeklilik maaşlarındaki eşitsizlik. Bazı ülkelerde erkekler için emekliliğe hak kazanma yaşı 65'ken kadınlar için bu yaş 60. Yasal tanınırlık kazanmadan önce, 60 yaşına gelmiş trans kadınların, dişi doğmuş olsalar alacakları emeklilik maaşı talebi reddedilebiliyor. Ancak ileri yaştaki birçok trans kadın, emekli maaşına hak kazanmamaları yüzünden kimliklerinin açığa çıkmasını önlemek için işlerinden ayrılmak durumunda kalıyorlar. Dahası, yasal tanınırlıktan sonra bile bu kadınlara, kendi gelir ve birikimlerine dayanarak geçirmek zorunda kaldıkları süreye ait geçmiş tarihli emekli maaş talepleri geri çevriliyor. Çok kuvvetli yasal savunmalara ve Avrupa Adalet Divanı'nın bu mealdeki kararlarına karşın, aynı ülkedeki (dişi doğmuş) diğer kadınların tartışmasız yararlandığı emeklilik hakkı talepleri şimdikiye kadar reddedildi.⁴⁹ Bazı ülkelerdeyse, evli bir çiftin, trans eşin yeniden cinsiyet tayini tedavileri alabilmesi, ya da yasal tanınırlıktan yararlanabilmesi için boşanmak zorunda kalmış olduğu durumda, ölen trans bireylerin hayatta kalan eşleri, dul maaşı almaktan alıkonuyor. Tüm hayatı boyunca evkadını olarak yaşamış bir kadın, eşiyile kendisi, açık istemlerine karşı bir şekilde, eşinin cinsiyet değişimini sağlayabilmek için boşanmak zorunda kaldığından, eşinin maaşından mahrum kalabiliyor.

3.5 Trans bireylere yönelik transfobi ve şiddet

AİHS'nin 2. ve 5. maddeleri herkes için yaşama ve güvenlik hakkını garanti altına alır. Buna karşın birçok trans insan yaşamları boyunca korku içinde yaşıyor ve şiddetle karşı karşıya geliyor. Bu şiddet; taciz, zorbalık, sözle sataşma, fiziksel şiddet ve cinsel saldırıdan cinayetle sonuçlanan nefret suçlarına kadar çeşitlilik gösteriyor. Transfobi (trans olan ya da başka bir şekilde geleneksel cinsiyet normlarını ihlâl eden kimselere karşı duyulan mantıkdışı korku, ve/ya düşmanlık olarak anlaşılır) birçok trans bireyin karşı karşıya kaldığı şiddet ve tahammülsüzlüğün temel nedenlerinden biri olarak görülebilir. Bazı insanların, içsel cinsiyet kimliklerinin dışsal ifadesi doğumlarında belirlenmiş cinsiyetleriyle aynı olmayan insanların sırf varlığıyla bile derdi varmış gibi görünüyor. Ancak trans bireylere karşı saldırganlık, cehaletten ya da eğitim eksikliğinden kaynaklı olduğu söylenerek mazur görülemez.

Cinsiyetlendirilmiş Cezalar araştırmasının bulgularına göre katılımcıların %72'si toplum içinde tacizin herhangi bir türüne uğramış. Yüzde kırk altılık bir kesim, kendi muhitinde tacize uğradığını, %21'i de sokağa çıkmaktan kaçındığını belirtmiş. Avrupa Çalışması'nın (EuroStudy) bulgularına göre katılımcıların %79'u kamusal alanda sözle sataşma, tehdit edici davranış, fiziksel ya da cinsel tacize uğramış.

Trans çocuklar ve genç yetişkinler, okulda zorbalık ve hatta aileden kovulmayla birlikte çoğu zaman güvensiz bir okul ve aile ortamla karşı karşıya. Dışıldan erile ergenlerin yüzde kırk biri, erilden dişile ergenlerin de %16'sı ailelerinden ciddi hakaret görmüş, o kadar ki dışıldan erile kişilerin %20'si aileleri

⁴⁷ İskoçya Trans Birliği (2008) İskoçya'daki Trans Deneyimler – Araştırma Özeti, Edinburgh: Equality Network, s. 14.

⁴⁸ Lehtonen, J, Mustola, K (2004) „Heterolar Söylüyor mu...?“ İşyerinde cinsellik ve cinsiyetin sınırlarını müzakere etmek, Helsinki: Çalışma Bakanlığı.

⁴⁹ Dava C-423/04, Sarah Margaret Richards, Çalışma ve Emeklilik Bakanlığı'na karşı, 27 Nisan 2007 tarihli karar.

tarafından evlatlıktan reddedilmiş ve aileyle ilişkileri tamamen kopartılmış.⁵⁰ İnsanlar erken yaşta karşı cinsiyetle daha çok özdeşleştiğini farkettiğinde ve kız ya da erkek olmak istediğini belirttiğinde, bu trans gençler ve ebeveynleri için uygun danışmanlık hizmeti ve destek ağları çok az. Trans çocuklar ve gençler, bu yüzden, bilgi, destek ve tedavi ararken sorun yaşıyorlar. Bu tür bilgi ve desteği almak çocuğun yararına, çünkü sessizlik ve sorunları görmezden gelmek trans gençlerde dışlanma, kendinden nefret etme, zorbalık, okulda başarısızlık ve fevkalade yüksek intihar oranlarına yol açmaktan başka işe yaramıyor. Fransa'da araştırmalar gösteriyor ki trans gençlerin %34'ü bilgi ve tedaviye ulaşmadan önce intihar girişiminde bulunmuş. Uluslararası insan hakları hukukuna göre trans çocukların uygun bilgi, destek ve gerekli korunmaya erişim hakkı var. Bu, devletlere, "(...) genç transseksüel insanlara yeterli bilgi ve destek" sağlaması tavsiyesinde bulunan Çocuk Hakları Komitesi tarafından da doğrulanmıştı.⁵¹

Trans erkekler ve kadınların nefret suçu ya da nefret saikli vakaların kurbanı olma riski yüksek.⁵² Güvenilir bir AGİT raporuna göre: "Homofobik nefret suçları ve vakaları çoğu kez yüksek derecede gaddarlık ve vahşet gösteriyor. Çoğu zaman şiddetli dayak, işkence, sakatlama, hadım etme, hatta cinsel tecavüz içeriyor. Bu olayların ölümle sonuçlanması da kuvvetle muhtemel. Görünüşe göre trans bireyler bu kategoride daha da savunmasız"⁵³. Bu bulgulara rağmen, çoğu Avrupa Konseyi üyesi devletin mevzuatında cinsiyet kimliği, nefret suçları için olası bir önyargı temeli olarak açıkça tanınmıyor. Çok az sayıdaki istisnalardan biri, yakın zamanda İskoçya'da kabul edilen, transfobik nefret suçundan açıkça bahseden nefret suçu yasa tasarısı. Ülkelerin, nefret suçu mevzuatlarında 'cinsiyet kimliği'ni bunun yerine 'toplumsal cinsiyet' ya da 'cinsiyet' kategorisi altına dahil edip etmediği de belirsiz.

Sonuç olarak, örneğin Portekiz ve Türkiye'deki nefret saikli cinayetlerde failerin aldığı mahkûmiyetlerin de gösterdiği gibi, trans bireylere karşı işlenen nefret suçlarında çoğunlukla transfobi ağırlaştırıcı etken olarak kabul edilmiyor.⁵⁴ Bu yüzden, buradan ancak, nefret suçlarına kurban gitme konusundaki yüksek riske karşın çoğu ülkede trans bireylerin fiiliyatta spesifik yasal korumanın dışında bırakıldığı sonucu çıkarılabilir.

AGİT bu konuda şunu vurguladı:

"Önyargı saiklerini açıkça mahkûm ederek suçlulara, adil ve insanî bir toplumun bu tür davranışlara tahammül etmeyeceği mesajını vermiş oluyorlar. Kurbanlara verilen zararı ikrar ederek, her bir kurbanı ve cemaatlerine, ceza yargılaması sisteminin onları korumaya hizmet ettiği anlayışını ifade etmiş oluyorlar".⁵⁵

Üstelik, çoğu ülke transfobik mahiyetteki nefret suçları ya da nefret saikli vakaların kaydını tutmuyor ya da denetlemiyor. Bu suçlar normalde polise bildirilmiyor. Buna, transfobik nefret saikli vakaların en az bildirilen ve belgelenenler arasında olduğunu gözlemleyen AGİT raporunda da değinilmişti. Az sayıdaki istisnalardan biri, trans bireylere karşı işlenen nefret suçlarının sayısını belgelemek gibi bir politikası olan Birleşik Krallık. İngiltere ve Galler'deki Suç Kovuşturma Servisi, tüm transfobik suçların soruşturulmasını sağlamak için bir politika ve yöntem geliştirdi⁵⁶ ve Kuzey İrlanda'da da transfobik nefret suçları yıllık suç istatistiklerinin bir parçası olarak raporlanıyor.⁵⁷

⁵⁰ Whittle, S, Turner, L, Al-Alami M (2007) Cinsiyetlendirilmiş Cezalar (Engendered Penalties): Trans ve Transseksüel Bireyler'in Eşitsizlik ve Ayrımcılık Deneyimleri, Wetherby: The Equalities Review.

⁵¹ Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı hakkındaki nihai gözlemler, CRC/C/15/Add.188, 9 Ekim 2002.

⁵² Örn. bkz. Y. Başaran, İ. Aybastı ve S. Çakmak (2009) Trans Kadınların Sorunları: İstanbul'da Yürütülmüş bir Anket Çalışması ve Avrupa Komisyonu'nun Türkiye 2008 İlerleme Raporu, s. 23.

⁵³ OSCE/ODIHR (2007) AGİT Bölgesi'ndeki Nefret Suçları: Vakalar ve Müdahaleler; 2006 yıllık raporu; Varşova: OSCE/ODIHR, s. 53f.

⁵⁴ İnsan Hakları İzleme Örgütü, Kurtuluşumuz İçin Bize Bir Yasa Gerek – Değişen Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet, Cinsellik ve İnsan Hakları. OSCE/ODIHR (2007) AGİT Bölgesi'ndeki Nefret Suçları: Vakalar ve Müdahaleler; 2006 yıllık raporu; Varşova: OSCE/ODIHR, s. 54.

⁵⁵ Nefret Suçları Yasaları: Bir El Kitabı, s.7, http://www.osce.org/publications/odihr/2009/03/36671_1263_en.pdf adresinden erişilebilir.

⁵⁶ <http://www.cps.gov.uk/Publications/prosecution/homophobia.html> (26.10.08).

⁵⁷ PSNI Statistics (2008) Yıllık İstatistik Raporu, İstatistik Raporu No.3; Nefret Vakaları ve Suçları; 1 Nisan 2007 – 31 Mart 2008; Belfast: PSNI; 2008.

Uygulamada, transfobik nefret suçu ya da vakası durumunda trans bireylere emniyet görevlileri tarafından çoğu kez çok az koruma sağlanıyor. Devletlerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne göre bu suçları soruşturmak ve faileri adalete teslim etmek pozitif yükümlülüğüne karşın, koruma için emniyet teşkilatına başvuran trans bireyler birçok durumda alaya alınıyor, taciz ediliyor ya da sadece görmezden geliniyor.

3.6 Trans sığınmacı ve göçmenler

BMMYK, cinsiyet kimliğiyle ilgili sığınma taleplerinin, sığınmacı kriterleri karşılandığı sürece Mültecilerin Durumuna İlişkin 1951 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne göre tanınabileceğini doğruladı.⁵⁸ Trans bireyler Sözleşme'ye göre 'belirli bir sosyal grup'un üyesi sayılıyor. Ancak, çoğu Avrupa Konseyi üyesi devlette trans bireyler açıkça belirgin bir "sosyal grup" olarak tanımlanmış değilken, Fransa ve Avusturya gibi bazı ülkeler onları bu şekilde tanımlamış. İsveç'te trans bireyler yasal olarak "toplumsal cinsiyet" kategorisi kapsamında içinde kabul ediliyor. Üye ülkelerin cinsiyet kimliğini açıkça, uluslararası koruma gerektiren olası bir zulüm temeli olarak zikretmeleri ileri yönde önemli bir adım olur. AB Vasıf Yönergesi'nde kullanılan 'cinsiyete özgü zulüm edimleri' teriminin, trans bireyler tarafından uğranan ciddi insan hakkı ihlalleri ve diğer türden ağır zararları içerecek şekilde anlaşılacağı de önerülebilir.

Cinsiyet kimlikleri yüzünden zulüm görmüş insanların sığınma taleplerinin nasıl işleme konacağına dair kullanışlı yönergelere ihtiyaç var. Bu tür yönergeler sığınma görevlilerine görüşmeleri nasıl 'trans duyarlı' bir biçimde yürüteceklerine dair yol göstermelidir. Trans bir kişi tercih ettiği cinsiyeti göstermeyen bir kimlik belgesiyle geldiği durumlar için de böyle bir rehberlik gerekiyor.

Sığınma başvurusunda bulunmuş olan trans bireyler bazen barınma ve kabul merkezlerinde (çoğu kez kendi ülkelerinden gelen) diğer sığınmacılardan yana sorunlarla karşılaşılıyor ve trans sığınmacılar için ciddi bir yeniden travmatizasyon riski var.⁵⁹ Bazen trans bireyler kendi istedikleri erkekler/kadınlar yaşama alanına yerleştirilmiyor, bu da, artan oranda cinsel şiddet, taciz ve diğer kötü muamele riski dâhil potansiyel olarak tehlikeli durumlara yol açıyor. Bu tür merkezlerde trans bireylerin tacize uğramasını önleyecek bir ortam oluşturmaya ihtiyaç var. Bir başka sorun da sağlık hizmetlerine erişim yoksunluğu, bu da bazı trans kişilerin ihtiyacı olan sürekli hormon tedavisinin kesilmesine yol açabiliyor.⁶⁰

Sığınma dışında, trans bireyler için bir başka sorun da göçmenlik ve seyahat. Uygun isim ve cinsiyet değişikliği yapılmış yeni kimlik belgelerini edinmekte karşılaşılan sorunlar trans bireyleri komşu ülkeye haftasonu basit bir aile ziyaretine gitmekten bile alıkoyabiliyor. Dış görünüşleri kimlik belgelerinde belirtilen isim ya da cinsiyetle örtüşmediğinde Sınır kontrol bekçileri tarafından istismar korkusu var. Dolayısıyla dolaşım özgürlüğü ciddi biçimde engellenebiliyor.

Aile birleşmesi alanında da sorunlar çıkabiliyor. Vatandaş olunan ülke bazen trans bireyi yeniden cinsiyet tayininden sonra boşanmaya zorluyor, bu da aile birleşmesi ve önceki eşle bir başka ülkede yaşama olasılığının önünde engel oluşturabiliyor. Bunun ev halkına dâhil olan çocuklar üzerinde de zararlı etkisi oluyor. Son olarak, cinsiyet değişimi, trans bireyin göç ettiği ülkede tanınmayabiliyor.

⁵⁸ BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği'yle ilgili Mülteci Talepleri hakkındaki BMMYK Rehber Notu, 21 Kasım 2008. Bu Rehber Notu, BMMYK'nın daha önceki Mayıs 2002 tarihli Uluslararası Koruma Hakkında İlkeler No. 1: Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesinin 1A(2) Maddesi ve/veya 1967 Protokolü Bağlamında "Toplumsal Cinsiyete Dayalı Zulüm"ü tamamlar niteliktedir. Her iki ilke de trans bireyler tarafından yapılan sığınma taleplerinin değerlendirilmesiyle ilgilidir.

⁵⁹ Bkz. örn. Helsinki Yurttaşlar Derneği ve İltica, Sığınma ve Göç Örgütü (ORAM) tarafından yürütülen araştırma: Emniyetsiz Sığınak – Türkiye'deki Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Travesti ve Transseksüel Mültecilerin Karşılaştıkları Güvenlik Sorunları Raporu (2009).

⁶⁰ Benzer sorunlar, belli sürelerle hormon terapisisiz kalan, hapisteki trans bireyler tarafından da yaşanıyor. Bu, uzun süreli olarak tedaviden mahrum kalmayla sonuçlanabilir ve ciddi sağlık sorunlarına yolaçabilir; örn. transseksüel erkeklerde osteoporoz ve transseksüel kadınlarda da kellik gelişimi gibi geri dönüşü olmayan fizyolojik değişimler. Trans bireyler çoğu zaman değerlendirme, hormon terapileri ya da ameliyata erişmede zorluklarla karşılaşır, çünkü birçok hapisane ya da hapisane sistemleri, transseksüel mahkûmları idare edecek tesislere sahip olmadıklarını, ya da, bazı durumlarda, mahkûmiyetlerini kullanarak bu tür tedavilere erişim haklarını kullandıklarını düşünüyor.

IV. İyi uygulamalar

Avrupa'daki trans bireylerin insan hakları durumu olumlu değil. Ancak, bazı sorunlar kabul edilmiş durumda ve 'iyi uygulamalar' artıyor. Hukukî alanda yakın geçmişte anayasa mahkemelerinin, ulusal yasaların trans bireylerin insan haklarını ihlâl ettiğini kabul ettiğini gördük. Birleşik Krallık'ta Cinsiyet Tanıma Yasa Tasarısı, büyük oranda, boşanma şartı dışında, iyi bir uygulama örneği sayılabilir. Taslak trans bireylerin katılımıyla kaleme alındı ve zorla kısırlaştırma, tıbbî tedavi koşulları ya da abartılı muameleler gibi ihlalleri atlatıp uygulanabilir bir biçime ulaştı.

İstihdam alanında, bazı sendikalar, trans bireylerin işyerinde korunması için işverenlere yönelik kurallar geliştirdi, örn. Hollanda'daki ABVAKABO ve Birleşik Krallık'taki UNISON sendikası. İtalya'nın Torino kentinde trans bireyleri yeniden cinsiyet tayini ameliyatlarından sonra yeniden istihdama katmak için bir program oluşturuldu.⁶¹ Trans kişinin ihtiyaç ve becerilerinin açık bir incelemesinden oluşuyor ve bir dizi şirkette, ileride kalıcı iş imkânı olan geçici iş seçenekleri sunuyor.

Birkaç ülke, aşırı psikiyatrik değerlendirme işlemlerine başvurmadan destekleyici bakım sağlayan ve her türden yeniden cinsiyet tayini ameliyatı ve hormon tedavisini içeren sağlık sigortası teminatı veren üstün nitelikli tıp merkezleri geliştirdi.

Birleşik Krallık, Almanya ve Hollanda'da cinsiyet kimliği hakkında soruları olan çocuklar, ergenler ve aileleri için destek grupları bulunuyor. Bunların çalışmaları çok önemli. Ancak bu hizmetlerden yeterli derecede yok ve varolanlar için de kamu kaynakları az; çoğu sürekli olarak kapanma tehdidi altında.

Avrupa genelinde birkaç yerel okul ve üniversite kurulu trans gençlerin yaşadığı yüksek orandaki zorbalık ve dışlanma olaylarının üzerine eğilmesini gerekliliğini kabul etti. Örneğin, Birleşik Krallık Çocuk, Okul ve Aile Bakanlığı okullara transfobik zorbalık hakkında rehberlik sağlamak için ülkedeki başlıca trans destek gruplarıyla çalışıyor. Ayrıca, Liderlikte Mükemmellik Merkezi bir trans hakları grubuyla birlikte çalışarak yüksekokullarda ve diğer yüksek öğrenim kurumlarındaki üst düzey personel ve idareciler için trans meselelerine dair bir kendi kendine çalışma kursu yayınladı.⁶² Trans bir kişinin yeni ismi ve cinsiyetinin yer aldığı üniversite diplomaları ve belgeleri konusunda Toronto Üniversitesi trans öğrenciler için işleri kolaylaştırmak için yasal isim değişikliği gerçekleşmeden önce, seçilen isimle öğrenci kimlik kartı düzenliyor.

Trans bireylerin insan hakları konusunda 2008 ve 2009'da Avrupa çapında araştırma projeleri başladı. Bazı Avrupa Konseyi üyesi devletler trans bireylerin durumu hakkında ülke çapında araştırma başlattı. Avrupa Komisyonu 2009'da, AB Ayrımcılık Yapmama üzerine Hukukçular Ağı'nın taslağını hazırladığı AB hukukunda translara yönelik ayrımcılık hakkında bir rapor yayınlamayı planlıyor. Umuyoruz ki 2010 yılı da Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu'nun ilk kez cinsiyet kimliğine özgü insan hakları meselelerini içerecek olan somut tavsiye kararlarına yolaçacak.

Şimdi özellikle ihtiyaç duyulan şey, trans bireylerin yüzyüze geldiği zorluklara karşı bir insan hakları yaklaşımının geliştirilmesi. Buna yardımcı olmak için, saygı ve karşılıklı anlayışı teşvik edecek eğitim kampanyalarına ihtiyaç var. Trans bireylerin özgül sorunları hakkındaki bilgi eksikliği ve karşılaştıkları zorbalık ve alayın üzerine eğilmeli. Komiserlik Avrupa Konseyi üyesi devletlerdeki LGBT bireylerin durumuna ilişkin karşılaştırmalı bir çalışma başlattı ve cinsiyet kimliği ayrımcılığı da bu çalışmada önemli bir rol oynayacak. Sonuçların 2010 sonbaharında çıkması bekleniyor.

Cinsiyet kimliği ayrımcılığının UİHK'ler (Ulusal İnsan Hakları Kurumları) ve Eşitlik Kurumları tarafından ele alınması önemli. Bunun iyi bir örneği, 2006 Yeni Zelanda İnsan Hakları Komisyonu'nun, trans bireylerin yaşadığı ayrımcılık hakkındaki raporu.⁶³ 2008'de Belçika Kadınlarla Erkekler arası Eşitlik Kurumu da Belçika'daki trans bireylerin durumu hakkında bir çalışma başlattı. Sonuçların 2009'da çıkması bekleniyor.

⁶¹ Bu, STK'ların, iş bulma kurumlarının ve belediye meclisinin birlikte çalıştığı bir girişim.

⁶² Whittle, S; Turner, L (2007) Trans Eşitliğine Rehberlik Etmek: Yüksekokullar için bir Teçhizat, Lancaster: Liderlikte Mükemmellik Merkezi, http://services.pfc.org.uk/files/CEL_toolkit.pdf adresinden erişilebilir.

⁶³ Kendim olmak için. Trans bireyler tarafından karşılaşılan Ayrımcılıkla ilgili Anket'in Raporu, www.hrc.co.nz/hrc_new/hrc/cms/files/documents/21-Jan-2008_19-03-12_Transgender_Final_2.pdf adresinden erişilebilir.

Trans bireylerin insan haklarını geliştiren, ulusal düzeyde ve Avrupa düzeyindeki sivil toplum örgütlerine destek vermek, lobicilik ve savunuculuk faaliyetlerini yürütebilmeleri için hayati öneme sahip. Şimdiye kadar yalnızca Hollanda, Norveç ve İskoçya gibi bir avuç hükümet trans STK'lara fon sağladı. Viyana ve Berlin'in belediye meclisleri 2005 ve 2008'de, halihazırda trans bireyler için Avrupa düzeyindeki tek özgül forum olan Avrupa Trans Konseyleri'nin ilk ikisini parasal yönden destekledi.

Son olarak, trans bireylerin insan haklarını bir dizi başka tartışma ve meseleyle de bağlantılandıran tartışmalar da gerekli: kadına yönelik şiddet, eviçi şiddet, çoklu ayrımcılık, ekonomik, kültürel ve sosyal haklar. Bunun iyi bir örneği, Birleşik Krallık'taki tüm kamu kuruluşlarının, cinsiyet temelindeki kanunsuz ayrımcılık ve tacizi ortadan kaldırmasını ve "her iki cinsiyetten transseksüeller" de dahil olmak üzere, kadınlarla erkekler arasında fırsat eşitliğini geliştirmesini şart koşan Birleşik Krallık Kamu Kesimi Cinsiyet Eşitliği Görevi.⁶⁴

⁶⁴ Eşitlik ve İnsan Hakları Komisyonu (2008) Cinsiyet eşitliği görevine genel bakış, İngiltere, Galler ve İskoçya'da çalışan kamu birimleri için rehber, www.equalityhumanrights.com/ adresinden erişilebilir.

V. Avrupa Konseyi Üyesi Devletlere Tavsiyeler

Avrupa Konseyi Üyesi Devletler:

1. Uluslararası insan hakları standartlarını ayırım gözetmeden uygulamalı ve ulusal ayrımcılık karşıtı mevzuatta cinsiyet kimliği temelli ayrımcılığı açıkça yasaklamalıdır. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nun Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliğiyle ilgili olarak Uygulanmasına ilişkin Yogyakarta İlkeleri, bu alanda ülke çapında tatbik için rehberlik sağlayacak şekilde kullanılmalı;
2. Trans bireylere transfobik suç ve vakalara karşı özel koruma sağlayan nefret suçları mevzuatı çıkarmalı;
3. Trans bir bireyin doğum belgesi, kimlik kartı, pasaport, öğrenim belgeleri ve diğer benzer belgeler üzerinde isminin ve cinsiyetinin değiştirilmesi için süratli ve şeffaf usuller geliştirmeli;
4. Kısırlaştırma ve diğer zorunlu tıbbî tedavileri, isim ve cinsiyet değişikliğini düzenleyen yasalarda bir bireyin cinsiyet kimliğini tanımak için yasal gereklilik olmaktan çıkarmalı;
5. Hormon tedavisi, ameliyat ve psikolojik destek gibi yeniden cinsiyet tayini süreçlerini trans bireyler için ulaşılabilir kılmalı ve kamu sağlığı sigortası planlarından masraflarının karşılanmasını sağlamalı;
6. Yasal olarak tanınmış bir cinsiyet değişimi sonrası trans bireylerin mevcut evliliklerini sürdürme hakkının önündeki sınırlamaları kaldırmalı;
7. Emek piyasası, eğitim ve sağlıkta trans bireylerin yaşadığı ayrımcılık ve dışlanmayla mücadele edecek politikaları hazırlamalı ve uygulamalı;
8. Trans bireyleri ilgilendiren politikalar ve yasal önlemler geliştirir ve uygularken onları ve örgütlerini katmalı ve onlara danışmalı;
9. İnsan hakları eğitiminin yanısıra farkındalık artırıcı kampanyalarla trans bireylerin insan haklarına ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılığın üzerine eğilmeli;
10. Psikolog, psikiyatr ve pratisyen hekimler dahil olmak üzere sağlık hizmeti çalışanlarına, trans bireylerin ihtiyaç ve haklarına dair; ve haysiyetlerine saygı duyulması zorunluluğuna ilişkin eğitim sağlamalı;
11. Eşitlik organları ve ulusal insan hakları kurumlarının etkinlik kapsamına trans bireylerin insan hakları meselelerini dahil etmeli;
12. Trans bireylerin karşılaştığı ayrımcılık ve tahammülsüzlük de dâhil olmak üzere insan hakları durumu üzerine veri toplamak ve çözümlmek için, ilgili kişilerin özel hayat hakkına saygı göstererek araştırma projeleri geliştirmelidir.

Bu seride yayınlanan diğer Tematik Raporlar

• Çocuklar ve fiziksel ceza:

“dövülmeme hakkı, çocukların da hakkı”

Temmuz 2006, (Ocak 2008'de revize edildi)

• Avrupa'daki düzensiz göçmenlerin insan hakları

Aralık 2007

• Barınma Hakları: herkese barınma garanti etme görevi

Nisan 2008

- İnsan Hakları ve engellilik: herkes için eşit haklar

Ekim 2008

- Terörle mücadelede mahremiyet hakkını korumak

Aralık 2008

- Çocuklar ve çocuk adaleti: iyileştirme önerileri

Haziran 2009

- İnsan hakları ve cinsiyet kimliği

Temmuz 2009

**İnsan Hakları Komiserliği
Avrupa Konseyi**

F-67075 Strasbourg Cedex

Tel : + 33 (0)3 88 41 34 21

Faks : + 33 (0)3 90 21 50 53

E-posta : commissioner@coe.int

İnternet : www.commissioner.coe.int

Temmuz 2009'da yayınlandı